

УДК 347.962

Г. С. Вітюк
*асистент кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВАСМОЗВ'ЯЗОК ПРИНЦИПІВ (ЗАСАД) ПРОВАДЖЕННЯ СУДОЧИНСТВА ТА ЕТИКИ СУДДІ НА ПРИКЛАДІ ПРИНЦИПІВ РІВНОСТІ ТА ГЛАСНОСТІ

Якщо провести аналогію з іншими видами професійної діяльності (неюридичними), то можна говорити про те, що роль посадових інструкцій у судочинстві виконують в значній мірі норми процесуального законодавства з усіма похідними від цього особливостями. Поряд з юридичною силою закону, який встановлює такі процесуально-процедурні рамки діяльності суддів існує ще морально-етичний аспект їх реалізації. Допускати неодноразовість дотримання суддями процесуального законодавства та норм суспільної моралі є недопустимим і саме на досягнення цієї мети спрямована професійна суддівська етика. В теорії значного поширення має думка що норми моралі навіть повинні мати пріоритет перед не завжди справедливим законом і саме в цьому виявляється природний характер права.

Проблемними питаннями етичної поведінки представників судової гілки влади займалися провідні науковці та практичні діячі, серед яких Л. Москвич, Л. Нестерчук, О. Овчаренко, С. Подкопаєв, Б. Прокопенко, Л. Тацій та багато інших. Разом із тим сьогодні, на жаль, трапляються численні випадки порушення суддями та працівниками суду норм етичної поведінки, тому вказана проблема потребує постійного вивчення та вироблення рекомендацій задля покращення ситуації.

Метою статті є дослідження взаємозв'язку принципів (засад) провадження судочинства в Україні та етики судді на прикладі принципів рівності та гласності.

Одним із головних принципів судового процесу є рівність його учасників перед судом, чому присвячені як відповідна частина національного законодавства так і наукові дослідження, які щоправда часто стосуються певної галузі судочинства.

Основний зміст принципу рівності перед законом закріплено в Конституції України. Так, стаття 24 Основного Закону визначає: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками». Стаття 26 Конституції проголошує: «Іноземці та особи без громадянства... користуються тими самими правами і свободами,

а також несуть такі ж саме обов'язки як і громадяни України...». Слід зауважити, Конституція України не містить норми, яка б проголошувала принцип рівності всіх перед судом, на відміну від Конституції РФ, де в частині 1 статті 19 вказано: «Всі рівні перед законом та судом».

На думку У.А. Мірінович, рівність громадян перед законом і рівність їх перед судом – це положення, які невід'ємно пов'язані одне з одним. Проте вони мають самостійний зміст. Рівність громадян перед законом треба розглядати як наявність однакових матеріальних і процесуальних законів, які не створюють їм переваг чи обмежень залежно від тих обставин, які передбачені статті 24 Конституції України. Що ж стосується іншої вимоги – рівності усіх учасників процесу перед судом, то вона є похідною від вимоги доступності судового захисту й наявності права на нього, оскільки громадяни мають право звертатися до суду, юрисдикція якого є необмеженою і поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі [4].

В Кодексі суддівської етики визначено в якому саме значенні рівність перед судом є важливою з точки зору моральності. Так, у статті 9 документу міститься заборона дискримінації учасників судового процесу за ознаками раси, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціально-економічного становища, фізичних вад тощо. Більше того, у вищевказаній статті зафіксовано також обов'язок суддів не дозволяти іншим, зрозуміло в межах можливого впливу, допускати прояви дискримінації за цими ознаками.

Законодавство дозволяє суддям застосовувати заходи процесуального впливу у випадку неетичної поведінки когось з учасників судового процесу і саме це покладає на нього обов'язок недопускання виходу процесу з-під контролю судді. Крім того, Кодекс України про адміністративні правопорушення у 2014 році поповнився двома новими нормами, якими передбачено притягнення до відповідальності осіб, які виявляються неповагу до суду. За таких обставин можна говорити про те, що суддя зобов'язаний слідувати не лише за етичною відповідністю своєї поведінки, а і несе відповідальність за дотримання правил загальнолюдської етики іншими особами, які беруть участь у судовому процесі.

Нерозривними є етичне та нормативне визначення принципу гласності судового процесу. Відповідно до статті 129 Конституції України гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами є однією із основних засад судочинства [3]. Частиною 1 статті 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено, що ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Будь-яка особа має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом [6]. В тій же статті говориться, що розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, установлених законом. У відкритому судовому засіданні мають право бути присутніми будь-які особи. У разі вчинення особою дій, що свідчать про неповагу до суду або учасників судового процесу, така особа за вмотивованим судовим рішенням може бути видалена із зали судового засідання.

Принцип відкритості або гласності судової діяльності як невід'ємна складова належного правосуддя сформувався в середині XIX століття. Сутність його полягала в тому, що судовий процес та його результат – рішення – повинні здійснюватися під контролем народу, тому що «гласність – суттєва вимога суспільної довіри до судових рішень», оскільки вони не оповиті завісою таємниці і не супроводжуються пересудами і недовірою до суддів [5]. Для сучасної людини принцип гласності судового процесу є звичним явищем, але слід зрозуміти що в історії людства суди більшу її частину були пов'язані з такими поняттями як тортури, ордалії та були ізольовані від очей громадськості.

Н.В. Криленко слушно зазначає, що гласність судочинства призводить до того, що в судовому засіданні зазвичай проводиться два суди: суд над тим, що скоїв злочин, і суспільний суд, що спостерігає судові дії, – суд над судом.

Більшість сучасних науковців виокремлює декілька основних компонентів змісту гласності:

1) право громадян обговорювати діяльність органів державної влади, критикувати, висловлювати зауваження і пропозиції з питань державного і суспільного життя, зокрема через засоби масової інформації, а також використовувати отриману інформацію будь-яким іншим способом, який не суперечить закону;

2) відкритість (публічність) діяльності органів державної влади, тобто режим діяльності, при якому відвідування та спостереження за ходом роботи будь-якого державного органу можливі всіма бажаними суб'єктами;

3) інформування населення про функціонування державної влади і прийняті нею рішення, тобто діяльність органів держави щодо поширення такої інформації.

Такий підхід суттєво розширює зміст поняття гласності, проте дає змогу зрозуміти значення цього принципу для судового процесу та професійної етики судді.

Європейський суд з прав людини визначає, що «судове рішення проголошується публічно», але існують обмеження, які встановлені для виключного обмеження доступу в зал судового засідання публіки і преси протягом усього засідання або його частини: 1) в інтересах моралі, 2) громадського порядку, 3) національної безпеки, – в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя» [2].

Відповідно до статті 11 Кодексу суддівської етики, суддя повинен проявляти повагу до права на інформацію про судовий розгляд та не допускати порушення принципу гласності процесу. Суддя у визначеному законом порядку надає засобам масової інформації можливість отримувати інформацію, не допускаючи при цьому порушення прав і свобод громадян, приниження їх честі й гідності, а також авторитету правосуддя.

Аналіз процесуальних кодексів дає можливість виділити три аспекти, пов'язаних з гласністю судового розгляду:

1) обов'язок суду забезпечити гласність судового розгляду справи, який реалізується шляхом розміщення оголошення про час, день та місце судового засідання;

2) право сторін на гласний (публічний) розгляд справи, яке полягає в їхньому праві на участь у судовому засіданні безпосередню або/та з участю представника, на поінформованість про зміст вимог і заперечень сторін, ознайомлення з матеріалами судової справи, надання пояснень під час судового розгляду;

3) право осіб, які не є учасниками судового розгляду, але бажать бути присутніми на відкритих судових засіданнях, у тому числі представників ЗМІ, поширювати та отримувати інформацію про діяльність суду.

Слушною є думка С.А. Барчука, відповідно до якої принципи гласності та відкритості судового процесу відіграють значну роль у підтримці незалежності та неупередженості судів. З одного боку, у процесі їх реалізації здійснюється суспільний контроль за діяльністю суду, підвищуючи таким чином рівень відповідальності судів при вирішенні ними судових справ. З іншого боку, принципи гласності та відкритості судового процесу є складовими частинами законності судового процесу, що зобов'язує суб'єктів суспільних відносин дотримуватися письмових вимог судів. Право на гласність та відкритість судового процесу тісно

переплітається з правом на свободу вираження поглядів і переконань, гарантованого статтею 34 Конституції України. Громадськість, користуючись правом на доступ до правосуддя, має право вільно виражати свої погляди відносно дій судів, здійснюючи при цьому суспільний контроль за належним здійсненням правосуддя [1].

У зв'язку із тим, що принцип гласності судового процесу вимагає вміння суддів взаємодіяти з пресою, то було б доцільним звернутися до міжнародно-правових актів, які регулюють питання доступу журналістів до суду, зокрема до Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи для держав-членів № R (81) 19 про доступ до інформації, що знаходиться у розпорядженні державних органів, Рекомендації Rec (2003) 13 Комітету міністрів державам-членам щодо надання інформації через засоби масової інформації стосовно кримінального судочинства. Остання містить у собі принципи надання інформації через засоби масової інформації стосовно кримінального судочинства, включаючи інформування громадськості через ЗМІ; презумпцію невинуватості; точність інформації; доступ до інформації; шляхи надання інформації ЗМІ; регулярне інформування під час судових процесів; заборону використання інформації; захист приватного життя в контексті судового розгляду, що триває; право на спростування інформації та право на відповідь; неприпустимість впливу на суд; досудове розголошення інформації, що заподіює шкоду; допуск журналістів; допуск журналістів до зали судових засідань; прямі трансляції із зали судових засідань та зйомки таких засідань; допомогу ЗМІ у висвітленні процесів; захист свідків та низку інших.

Рада суддів України вказує: «суддям треба мати на увазі, що функцією та правом ЗМІ є збирання інформація і надання її суспільству, а також виступи з коментарями з питань здійснення правосуддя, у тому числі у зв'язку зі справами, щодо яких планується здійснити, здійснюється, або завершено судовий розгляд, не порушуючи при цьому принципу презумпції невинуватості. Принцип свободи інформації не може бути об'єктом ніяких обмежень, крім тих, які передбачені законом» [7].

Мотиви заборони таких передбачених законом обмежень криються в психології людини та суспільства. Якщо суди будуть умисно приховувати інформацію про розгляд тих чи інших справ, які перебувають у їх провадженні, то рано чи пізно така інформація все таки стане надбанням громадськості. Це може сформувати негативне враження про конкретний суд, оскільки в очах суспільства він постане в ролі того, хто невдало намагався щось приховати. Саме тому судам доводиться активно співпрацювати із ЗМІ, що відображається, зокрема, в інституті суддів-спікерів,

які утворюються в межах кожного суду відповідно до Рішення РСУ [8].

Крім основної роботи, завдання судді-спікера – висвітлювати офіційну позицію суду стосовно рішень суду. Судді-спікери мають скеровуватися на вирішення найголовнішого завдання, що стоїть перед судовою системою України – відновлення довіри до судової влади. Сприяти розвитку комунікаційних навичок суддів, знайомити суддів з досвідом інших країн по налагодженню зв'язків з громадськістю в судах, з позицією Європейського суду з прав людини про право суспільства отримувати інформацію із зали суду про розгляд гучних справ, аналізувати типові проблеми, які постають перед представниками ЗМІ в суді під час висвітлення ними резонансних справ та визначати шляхи їх вирішення, – перші кроки в обов'язках судді-спікера.

Підсумовуючи, варто визначити два напрями етичного регулювання судового процесу, які пов'язані з його гласністю: це взаємодія суддів із ЗМІ в контексті висвітлення діяльності суду та право на інформацію про судовий розгляд для окремих громадян. Помічається пряме відтворення змісту правових норм, але розуміємо що в плані правил професійної етики вони мають дещо інше значення. Так, історично склалося що принцип гласності судового процесу пройшов довгий і кривавий шлях від казематів у підвалах фортечних мурів та катівень інквізиції. Десь на підсвідомому рівні люди розуміють, що фактично і до сьогодні судам надана офіційна влада від імені держави на позбавлення життя людини (мається на увазі інститут смертного покарання за вчинення кримінального злочину в деяких країнах чи штатах). Через це правосуддя природно викликає певний рівень страху навіть у законослухняних людей. Природним наслідком такого становища буде такий моральний уклад суспільства, відповідно до якого прийняття важливих рішень які стосуються прав людини, які власне і складають значну частину діяльності суддів, не зможуть бути прийняті за закритими дверима. Суддям треба зрозуміти що коли вони обмежують право на інформацію тоді, коли це не передбачено законом, вони фактично підтверджують суспільству чи конкретній особі те, що вони в деякій мірі залишилися на тому далекому рівні казематів інквізиції.

Література

1. Барчук С. А. Гласність та відкритість судового процесу як гарантії доступу до правосуддя / С. А. Барчук. // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.
2. Європейський суд з прав людини. Рішення по справі Діане проти Франції [Електронний ресурс] / Європейський суд з прав людини. – 1995. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.globalhealthrights.org/wp-content/uploads/2018/06/001-57957.pdf>.

3. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст.141.

4. Мірінович У. А. Сутність та зміст принципу рівності перед законом та судом / У. А. Мірінович // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2012. – Вип. 9. – С. 78-79. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2012_9_21.

5. Овсяннікова О. О. Генезис принципу гласності судової влади / О. О. Овсяннікова. // Часопис Національного університету «Острозька академія». – 2013. – № 2. – С. 1–11.

6. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 р. № 2453–VI // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.

7. Рада суддів України. Коментар до Кодексу суддівської етики [Електронний ресурс] / Рада суддів України. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.vru.gov.ua/legislative_acts/20.

8. Рада суддів України. Рішення щодо рекомендацій міжнародної конференції «Зміцнення довіри до судової влади через покращення взаємної комунікації» [Електронний ресурс] / Рада суддів України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://rsu.court.gov.ua/userfiles/rishennj%20RSU%2014.pdf>.

Анотація

Вітюк Г. С. Взаємозв'язок принципів (засад) провадження судочинства та етики судді на прикладі принципів рівності та гласності. – Стаття.

В статті досліджуються принципи (засади) судового провадження. Аналізується їх в роль в проведенні су-

дового процесу відповідно до етичних засад діяльності судді та інших учасників судового процесу. Доводиться взаємозв'язок принципів судового процесу та правил суддівської етики.

Ключові слова: принципи, засади, гласність, рівність, судочинство, судова влада, етика судді.

Аннотация

Витюк Г. С. Взаимосвязь принципов (принципов) производства судопроизводства и этики судьи на примере принципов равенства и гласности. – Статья.

В статье исследуются принципы (основы) судебного производства. Анализируются их в роль в проведении процесса согласно этических принципов деятельности судьи и других участников судебного процесса. Приходится взаимосвязь принципов судебного процесса и правил судейской этики.

Ключевые слова: принципы, основы, гласность, равенство, судопроизводство, судебная власть, этика судьи.

Summary

Vitiuk H. S. Interconnection of the principles (principles) of legal proceedings and ethics of the judge on the example of the principles of equality and transparency. – Article.

The article investigates the principles (principles) of court proceedings. They are analyzed in their role in conducting the trial in accordance with the ethical principles of the activity of the judge and other participants in the trial. There is an interconnection between the principles of the court process and the rules of judicial ethics.

Key words: principles, principles, transparency, equality, legal process, judiciary, judiciary ethics.